

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף סב עמוד א

מוליך ומביא מעלה ומוריד [וכו']. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מוליך ומביא - למי שהרוחות שלו, מעלה ומוריד - למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו הכי, אמר רב חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי בר רבי חנינא: מוליך ומביא - כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד - כדי לעצור טללים רעים. אמר רבי יוסי בר רב אבין, זאת אומרת: שירי מצוה מעכבים את הפורענות, דהא תנופה שירי מצוה היא, ועוצרת רוחות רעות וטללים רעים. אמר רבה: וכן לולב. רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה ומחוי הכי ואמר: גירא בעינא דשטנא. ולא מילתא היא, משום דאתי לאתגרווי ביה.

רש"י מסכת מנחות דף סב עמוד א

מוליך ומביא - לצפון ודרום ומזרח ומערב כדי לעצור רוחות רעות הבאות מארבעה רוחות. מעלה ומוריד לעצור טללים רעים - הבאין מלמעלה למטה.

תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק ג דף נג טור ד/ה"ח

תני צריך לנענע שלשה פעמים רבי זעורה בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד תמן תנינן צריך לכסס שלשה פעמים בין כל דבר ודבר רבי זעורה בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד

ספר הערוך ערך נע ב'

נע בפרק לולב הגזול והיכן היו מנענעין בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא פי' ניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ששנינו במנחות בענין שתי הלחם וכבשי עצרת ואמר רבה התם וכן לולב אלמא צריך לנענע בהולכה וכהובאה ג' פעמי' זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד ועיקר דבר זה מתלמוד ארץ ישראל דגרסי' התם רב חייא בר אשי בשם רב המשכים ללכת בדרך נוטל לולב ומנענע שופר ותוקע וכשמגיע זמן קרית שמע קורא ומתפלל תניא צריך לנענע ג' פעמים על כל דבר ודבר בעי ר' זירא הכין חד והכין חד או הכין והכין חד פי' כבר אמר צריך ניענוע ג' פעמים בעי ר' זירא ההולכה תחשב פעם אחת וההובאה פעם אחת או הוולכה וההובאה פעם אחת נחשבין וצריך להוליך ולהביא שלשה פעמים בכל אחד ואחד • תמן תנינן בנדה פרק ט' בענין סממנין שבעה מעבירין על הכתם וצריך לכסס שלש פעמים על כל אחת ואחת רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא אפשר וכיון דלא אפשר עבדינן לחומרא שלש פעמים על כל אחד ואחד •

תוספות מסכת מנחות דף סב עמוד א

כדי לעצור רוחות רעות - שמא לא בכל תנופות עושין כן אלא דווקא בתנופה של שתי הלחם דעצרת וכן לולב משום דאמרינן בפרק קמא דראש השנה (דף טז.) דגזר דין נחתם בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בחג על המים ולבד מן הניענוע שבלולב יש בו הולכה והובאה ובערוך פירש בערך נע צריך לנענע בהולכה והובאה והביא ראה מהירושלמי תני צריך לנענע שלש פעמים על כל דבר ודבר בעי רבי זירא הכין חד והכין חד או דלמא הכין חד פי' כבר אמרנו צריך ניענוע שלש פעמים בעי רבי זירא ההולכה תחשב פעם אחת והובאה פעם אחת או דלמא הולכה והובאה פעם אחת נחשבת וצריך להוליך ולהביא ג' פעמים תמן תנינן בנדה פ"ט (דף סב.) בענין ז' סממנים מעבירים על הכתם וצריך לכסס שלש פעמים על כל אחד רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא אפשר וכיון דלא אפשר עבדינן לחומרא שלש פעמים בכל אחד ואחד עד כאן לשונו וההיא בעיא דהתם איתא נמי בהש"ס שלנו בנדה בפ' האשה (דף סג.) דבעי רבי ירמיה אמטויי ואיתויי חד או דלמא אמטויי חד ואיתויי חד וכיוצא בה לקמן בפ' ואלו מנחות (דף עו.) גבי שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה דבעי ר' ירמיה אמטויי ואיתויי חד או דלמא אמטויי ואיתויי תרי.

רי"ף מסכת סוכה דף יח עמוד ב

גמ' כיצד הוא מנענע כדאמר' התם לענין שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על שני הכבשים ומניח ידו תחתיהם ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו במערבא מתנו להו הכי אמר רבי חמא בר' עקיבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים אמר רבא וכן לולב וכן המנהג ואיכא מאן דאמר צריך לנענע שלשה פעמים בהולכה ובהבאה חוץ ממוליך ומביא מעלה ומוריד וגמיר לה מגמרא דבני מערבא דגרסינן התם רב חייא בר אשי בשם רב המשכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע ולולב ומנענע מגילה וקורא בה וכו' תנא צריך לנענע ג"פ על כל דבר ודבר רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד כלומר ההולכה אחד וההבאה א' או דילמא הולכה והבאה שניהם אחד אלמא נענוע זה חוץ ממוליך ומביא ומעלה ומוריד הוא:

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז

הלכה ט

משיגביה ארבעה מינין אלו בין שהגביהן כאחת בין בזה אחר זה בין בימין בין בשמאל יצא, והוא שיגביהן דרך גדילתן אבל שלא דרך גדילתן לא יצא, ומצוה כהלכתה שיגביה אגודה של שלשה מינין בימין ואתרוג בשמאל ויוליך ויביא ויעלה ויוריד וינענע הלולב שלשה פעמים בכל רוח ורוח.

הלכה י

כיצד מוליך נ ומנענע ראש הלולב ג' פעמים ומביא ומנענע ראש הלולב ג' פעמים וכן בעליה וירידה, והיכן מוליך ומביא בשעת קריאת ההלל בהודו לה' כי טוב ע תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וכל היום פ כשר לנטילת לולב ואינו ניטל בלילה.

ספר העיטור עשרת הדיברות - הלכות לולב דף צב עמוד א

תנן התם שתי הלחם ושתי כבשים מעצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על שתי כבשי עצרת ומניח ידו תחתיהן ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד. אר"ח אר"י מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו אמר רבא וכן לולב וכן מנהג אבותינו שמוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו והמושל בשתים הוא מושל בד' והמוליך לצפון ולדרום ולמזרח ולמערב דעת חיצוני הוא ומה שאמרו באחד שתמליכוהו למעלה ולמטה ובד' רוחות העולם אינו אלא במחשבת הלב או בעין וכן מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו במחשבה היא שמושל מקצה הארץ ועד קצהו ומסתב' הולכה והבאה היא הנענוע. דהא אמרינן וכן בלולב וא"צ נענוע שדרה ועלין. ובשאלה לרבי' האי מצאתי לכמה גאונים כי הנענוע אינו מוליך ומביא. ומשמע מדקאמר לולב שיש בו ג"ט כדי לנענע בו כשר. נענוע אחר צריך דאי הולכה והבאה לבד אפילו פחות משיעור הזה יתראה הנענוע. והשיב מן אין הכרע בדבר זה דהא בתנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד. אמר רבא וכן בלולב. ואין תנופה אלא בנענוע וזה שאמרו וראו ההוצין מתנענעין לא כן אלא כך ראינו לזקנים ולגדולים שהולך ראשו לפניו וזנבו לאחוריו והר"ר אבן גיא אות נותן ראשו לפניו וזנבו לאחוריו כתופס את המקל ומוליך ומביא כלפי מזרח ומחזירו לאחוריו כלפי מערב ג"פ ור"ח צריך לנענע בהולכה ג"פ זולתי מוליך ומביא. והביא רביה משם רבינו האי מדגרסי' בגמרא דבני מערבא. צריך לנענע ג"פ על כל דבר ודבר ר' זעירא בעי הכין חד והכין חד א"ד הכין והכין חד כלומר הולכה והבאה אחת א"ד הולכה אחת והבאה אחת ולא אפשיט ועבדי' לחומרא ג' נענוע הולכה והבאה בכל אחת ואחת ומסתב' דבר ודבר דקא' אינו נופל אלא על הולכה והבאה ופי' צריך לנענע ג"פ על כל הדבר הצריך נענוע כגון הודו ואנא דזהו מוליך ומביא מעלה ומוריד לא קחשיב דהא אי אפשר להעלאה בלא ירידה והן ג' יש שמוליך ומעלה ומוריד ויש שמוליך ומביא ומעלה ובעי ר"ז הולכה אחת והבאה אחת והן ב' ובג' סגי א"ד הולכה והבאה אחת צריך להוליך ולהביא ב"פ ואח"כ מעלה ומוריד ולא אפשיט ומסתב' כיון דנענוע דרבנן לקולא אמרינן לחומרא לא אמרי' והמנהג עיקר ומה שאמר גאון ראשו לפניו וזנבו לאחוריו אינו מנהג. דהא אין יוצאין בו אלא דרך גידולתן ועיקר אין בו נענוע אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד ושמעתי בשעת הנטילה פניו כלפי אתרוג פנים כנגד פנים וז"ש ולולב שיהי' בו ג"ט וכדי לנענע בו ולא קאמר שצריך לנענע אלא שצריך שיצא מן הדס כדי לנענע בו. ופחות מטפח אין בו כדי הולכה והבאה שצריך כדי תפיסת יד והן ג' נענועים בכ"מ שצריך נענוע ואם נטלו שלא בשעת ההלל מנענע בנטילה בברכה וכן עמא דבר ועל הברכה אמרו רבוותא קמאי כגון רב שר שלום ור' עמרם ור' סעדיה ור' נסים.

רא"ש מסכת סוכה פרק ג

גמ' כיצד הוא עושה כדאמרינן התם לענין שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה מניח שתי הלחם על שני הכבשים ומניח ידו תחתיהם ומניף ומוליך ומביא מעלה ומוריד. אמר ר' חייא בר אבא מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם הן שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו במערבא מתני הכי אמר רב חמא בר עוקבא אמר ר' יוסי בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים אמר רבא וכן בלולב וכן המנהג ואיכא מ"ד דצריך לנענע ג"פ בהולכה ובהובאה חוץ ממוליך ומביא ומעלה ומוריד וגמיר לה מגמרא דבני מערבא דגרסינן התם (בפרק זה הל' י) תנא צריך לנענע ג"פ על כל דבר ודבר ר' זירא בעי הכין חד והכין חד או דלמא הכין והכין חד כלומר ההולכה אחד וההובאה אחד או דלמא ההולכה וההובאה שניהם אחד אלמא נענוע זה חוץ ממוליך ומביא מעלה ומוריד הוא ומפרש כך על כל דבר ודבר כלומר לכל רוח שמוליך ומביא הלולב צריך לנענע ג"פ חוץ ממוליך ומביא וכו' כלומר אין מספיק לה ההולכה וההובאה עד שינענע ג"פ בכל הולכה והובאה והיה ראוי לפרש שיתפוש ידו במקום אחד וינענע נענוע כל דהו ג"פ לולי בעיא דר' זירא דבעי הכין וכו' משמע דלכל צד צריך להוליך ולהביא ג"פ ומיבעיא ליה אי הולכה אחד והובאה אחד או הולכה והובאה שתיהן אחד וכתבו התוס' כיון דלא איפשיטא עבדינן לחומרא וכ"כ ר"ח בשם רב האי ואף על גב דנענוע זה מדרבנן משום חביבות המצוה אמרו כן נמצא שצריך ג' הולכות וג' הובאות לכל צד וצד שהם שלשים וששה בין הכל ובעל העיטור כתב כיון דנענוע דרבנן הוא לקולא אמרינן לחומרא לא אמרינן עוד כתב מנהג אבותינו שמוליך ומביא מעלה ומוריד בלבד ומוליך ומביא למי שד' רוחות העולם הם שלו והמושל בשתים מושל הוא בד' רוחות והמוליך לצפון ולדרום דעת חיצוני הוא ע"כ והעולם לא נהגו כן אלא מוליכין לד' רוחות ומנהג כשר הוא הקצרה ימינו מלהודות שד' רוחות העולם שלו ומנהג אחר חיצוני הוא והראשון שהנהיג כך היה נראה לו שהמוליך ומביא לד' רוחות נראה כעושה שתי וערב ואדרבה כשמוליך ומביא לשתי רוחות ומעלה ומוריד הוא הנראה כשתי וערב כי ד' קצוות יש לו אבל המוליך ומביא לד' רוחות ומעלה ומוריד ששה קצוות יש לו:

ר"ן על הרי"ף מסכת סוכה דף יח עמוד ב

מוליך ומביא למי שד' רוחות שלו. ואעפ"כ דיו לנענע בשתי רוחות שהמושל בשתי רוחות העולם הוא מושל בד' אלא שמכיון למי שד' רוחות שלו וכן נהגו:

אמר רבא וכן ללולב. כלומר שמוליך ומביא מעלה ומוריד וגרסי' בירושל' תני צריך לנענע ג"פ על כל דבר ודבר ר' זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד תמן תנינן צריך לנענע ג"פ על כל דבר ר' זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד ולא איפשיטא ויש מן הראשונים ז"ל שכתבו שבנענוע של לולב אינו צריך אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד כך משמע פשטא דמימרא דרבא דאמר וכן ללולב ואינו צריך טרוף אחר ולפי דבריהם יהיה פירוש הירושלמי כך צריך לנענע על כל דבר ודבר ג' פעמים כלומר בשעת נטילה ועל כל אחד ממקומות ההלל שמנענעין בהן ובתר הכי מיבעיא לן הכין חד והכין חד כלומר פשיטא לן דמעלה ומוריד לא חשיב אלא חד שכיון שיעלה הלולב אי אפשר לו שלא יורידנו הלכך פשיטא לן דהעלאה והורדה חדא מילתא היא ומיהו אהולכה והבאה מספקא לן מי אמרי' דאינהו נמי חדא מילתא הוּו וכיון דאמרי' דצריך לנענע ג' פעמים על כל דבר צריך שיוליך ויביא ויעלה ויוריד ויחזור עוד ויוליך ויביא או

דילמא נהי דמעלה ומוריד לא חשיבי אלא חד הולכה והבאה תרי מילי נינהו ולפי שטה זו כיון דהתם לא איפשטא וחזינן בגמ' דילן דלא קאמר ויוליך ויביא שתי פעמים משמע דהולכה והבאה תרי מילי נינהו וסגי במוליך ומביא מעלה ומוריד ולפי זה אין צריך בלולב כסכוס וטירוף אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד בלבד וכן כתב הרב ר' יצחק אבן גיאת ז"ל אבל אין זה נכון שא"כ למה הצריכו בגמרא שיהא הלולב יוצא על ההדס טפח כדי לנענע בו והלא בכל שהוא בין גדול בין קטן ראוי להוליכו ולהביאו אלא ודאי לפי שצריך לטרוף הלולב ולכסכס (בעצמו) [בעליון] הצריכו בו טפח עודף כדי לנענע בו וכן דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ז מהל' שופר וסוכה ולולב שיש לו לטרוף הלולב שלש פעמים כשמוליך וכן כשמביא וכן כשמעלה וכן כשמוריד ונראה שהוא ז"ל היה מפרש הירושלמי דכי קאמר צריך לנענע על כל דבר ודבר היינו על כל תנועה של הולכה והבאה והעלאה והורדה ובתרי הכי מיבעי ליה אם מוליך ומביא חשוב חד ואין לו לנענע בשניהם אלא שלש תנועות קטנות וכן במעלה ומוריד או כל אחד מהם חשוב אחד ויש לו לנענע ג' תנועות קטנות בכל אחד ואחד מהם וכיון דלא איפשיטא עבדין לחומרא ומנענע ג' פעמים בכל דבר ודבר זה הוא שטת הרב אלפסי ז"ל ואחרים פירשו הירושלמי על דרך אחרת לפי שטה זו שמצרכת לטרוף הלולב ג' פעמים חוץ ממוליך ומביא ומעלה ומוריד ואומרים דכי אמרינן דצריך לנענע על כל דבר היינו על (כל) המקומות מהלל ועל שעת הנטילה שמנענעין בהן שצריך לטרוף את הלולב ג' פעמים בתנועות קטנות חוץ ממוליך ומביא מעלה ומוריד ואח"כ שאלו באותן תנועות קטנות אם ההולכה הקטנה חשיבה חד והבאה קטנה חשיבה חד וסגי במוליך ומביא ומוליך בתנועות קטנות או דילמא ההולכה וההבאה לא חשיבא אלא חד וצריך ג' זוגות של תנועות קטנות מהולכה והבאה ובהאי פירושא אתי שפיר טפי מה (שדחו) [שדמו] אותה שם ואמרו תמן תנינן צריך לכסכס ג"פ על כל דבר ודבר ומתני' היא במס' נדה בפ' האשה [דף סב א] דתנן התם שבעה סמיני מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין וכו' וצריך לכסכס ג' פעמים בכל אחד ואחד ואיבעי לן בגמרא התם אמטויי ואתויי חד או דילמא אמטויי חד ואתויי תרין והיא היא בעיין דירושלמי דבעינן הכין חד והכין חד ומשמע דכי היכי דבעינן התם היא על הכסכוס בעצמו אם הולכתו והבאתו חשיבי תרין או חד כך בעינן דלולב על הנענוע הקטן בעצמו אם הולכתו והבאתו חשיבי תרי או חד וכיון דלא איפשיטא נקיטין לחומרא ונמצא על זה סדר נטילת לולב מוליך ומביא מעלה ומוריד על כל דבר ודבר ואח"כ יטרוף את הלולב ג' זוגות של תנועות קטנות וכן דעת הרמב"ן ז"ל:

שו"ת מהרי"ל סימן מ

...וכן בלולב נראה לי להקיף דרך ימין בנענועו למזרח דרום מערב צפון +כ"כ בספר מהרי"ל בהלכות תפלת סוכות, ועיין תה"ד סי' ק"ו ומהרי"ל ברונא סי' ל"ט. והלבוש או"ח סי' תרנ"א ותרעו חולק על רבנו בין לענין לולב ובין לענין נר חנוכה, ועיין פרי חדש או"ח סי' קכ"ח ותרעו ובמלבושי יום טוב סי' תרנ"א ובאר שבע על סוטה ט"ו, ב' הט"ז או"ח סי' תרנ"א ותרעו הסכים לדברי רבנו לענין לולב אבל חלק עליו לענין נר חנוכה, ע"ש ובמרכבת המשנה קדשים ח"א פ"ד דעיה"כ ה"ב+ ודלא כאיכא דמפני לה +בספר מהרי"ל שם כתב ובכל הנענועים פניו כלפי מזרח+ ולא ידע' טעמם. ואי משום שויתי השם לנגדי תמיד, הא לא שייך אלא בשלום שבסוף תפלה +ויומא נ"ג, ב"י+ דמדבר נוכח כאלו מדבר עם שכנגדו ונפטר מרבו, וזה לא שייך הכא, דאם לא כן מזבח הזהב נמי. ותמיהני על כתיבת תורת' הקדושה דפונין לשמאל. ושמא משה רבינו ע"ה עיניו ראו את [פני] מורו ית' ופנה לימינו +המלבושי יום טוב סוף סי' תרנ"א כתב ז"ל וגדולה מזו אמרו חכמי האמת כי הכתב למעלה בדרך תשר"ק ולמטה נתהפך בדרך א"ב ומקרה זה קרה גם לכתיבה. וע"ש עוד וכן בשו"ת החתם סופר או"ח סי' קפ"ז+ שרא לי מר...

שו"ת מהרש"ל סימן פג

שאלה הודיעני מר הניענוע שנוהגין בלולב איך הוא כי יש מנהגים דתות שונות וראיתי לכמה חשובי' שאין נוהגין הניענוע בסגנון אחד אלא זה בכה וזה בכה ויש שעושין בלא דקדוק כלל הודיעני מר המנהג על בוריו.

תשובה יראה צריכין אנו לדקדק בדברי הרי"ף תחילה וז"ל ואיכא מאן דאמר צריך לנענע ג' פעמים בהולכה ובהבאה חוץ ממוליך ומביא מעלה ומוריד וגמיר לה מגמרא דבני מערבא דגרסינן בירושלמי (פ"ג ה"י) רב חייא בר אסי בשם רב המשכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע מגילה וקורא בה לולב ומנענע תני צריך לנענע ג"פ על כל דבר ודבר ר' זירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד כלומר ההולכה אחד וההבאה אחד או דילמא הולכה והבאה שניהם אחד אלמא ניענוע זה חוץ ממוליך ומביא ומעלה ומוריד הוא ע"כ. והנה רבו בה המפרשים הרא"ש מפרש מנענע על כל דבר והיינו לכל רוח ורוח וחוף ממוליך ומביא דקאמר כלומר שהולכה והובאה /והבאה/ אינה מספקת לו וזהו מוכח מן הירושלמי שהוסיף וצריך לנענע על כל דבר ולולי הבעיא של הכין חד כו' היינו מפרשים שיתפוס ידו במקום אחד וינענע ניענוע כל דהו ג"פ אבל מבעיא דבעי שם הכין חד כו' שמעינן דלכל צד צריך להוליך ולהביא ג"פ ומבעיא לו אי הולכה חד והובאה חד או הולכה והובאה שתיהן אחד וכתבו התו' (ל"ז: ד"ה כדי) וכיון דלא איפשיטא עבדין לחומרא כו' ע"כ. פי' לפירושו אי בעינן ג"פ הולכה עם הובאה או בין הכל ג"פ היינו מוליך ומביא ומוליך ועל זה כתב דאזלינן לחומרא ובעינן ג"פ הולכה עם הובאה ולפי פירושו הניענוע הוא ההולכה וההובאה וכן בא"ח להדיא ופי' זר הוא בעיני שמנענע על כל דבר יאה פירושו לפי האמת לכל הרוח כי אין הלשון מובן כך והר"ן מפרש דעת הרי"ף צריך לנענע על כל דבר ודבר היינו על כל תנועה של הולכה והובאה והעלאה והורדה ובתרי הכי מיבעי ליה אם מוליך ומביא חשוב חד ואין לו לנענע בשניהם אלא ג' תנועות קטנות וכן במעלה ומוריד או כל אחד חשוב אחד ויש לו לנענע ג' תנועות קטנות בכל אחד מהם וכיון דלא איפשיטא עבדין לחומרא ולפי סוגיא זו אין צריך להוליך ולהביא אלא פעם אחת לכל רוח ומנענע ג"פ על הולכה וג"פ על הובאה וכתב שזו היא דעת הרמב"ם ז"ל (פ"ז מהל' לולב ה"ט) יוליך ויביא ויעלה ויוריד וינענע הלולב ג"פ בכל רוח כיצד מוליך ומנענע ראש הלולב ג"פ ומביא ומנענע ראש הלולב ג"פ וכן בעלייה וירידה ע"כ. והנה הפי' המחזור בעיני לענין זה שההולכה והובאה אינם בכלל הניענוע אלא מלבד ההולכה וההובאה צריך ניענוע ולאפוקי דעת הרא"ש כדפרי' וא"כ לפי זה צריכין לומר שהרי"ף לא מביא הבעיא של הירושלמי דבעי הכין חד והכין חד כו' לענין זה שלא ינענע כמו שפי' הרא"ש שהרי צריך לנענע על כל דבר ודבר כדפרי' ולא הביא הרי"ף מן הירושלמי אלא כדי להשמיע לנו דבעינן לחומרא ג' נענועים על הולכה וג' נענועים על הובאה כפי' הר"ן אכן הלשון של הרי"ף שכתב שאלמא נענוע זה כו' משמע קצת שקאי על הבעיית דלעיל מיניה ולכן נראה לפרש דעל כל דבר

ודבר דקאמר היינו כפשוטו על כל דבר שמנענעין בהלל כגון בהודו תחילה וסוף ואנא הושיעה נא ועל משנה זו דמנענעין בהודו כו' קאי הירושלמי אבל מה שמוליק ומביא לא נאמר בירושלמי כלל וא"כ הבעיא דבעי בירושלמי הכן חד והכן חד כו' דקאי על הברייתא דלעיל מיניה שצריך לנענע ג"פ על כל דבר ס"ל בודאי שההולכה והובאה השנויה במשנה דמנחות פרק באות מצה (ס"א) ואמרינן עלה וכן בלולב היא לבד הניענוע ומ"ה בעי אי בעינן ג' נענועות לשניהם או לכל אחד פי' הר"ן ובתו' פ' באות מצה (ס"ב ד"ה כד') נמי משמע שהנענוע הוא לבד ההולכה וההובאה ומ"מ באשכנז נהגו כדברי הרא"ש והטור שההולכה וההובאה הוא הנענוע ונראה בעיני מה שתפסו מנהג זה אף על פי שפי' הרא"ש אינו מכוון כ"כ מ"מ אפשר הם פירשו הירושלמי לפי דעתו דקאי על ההולכה וההובאה בעצמה ומבעי ליה אי צריך רק הולכה והובאה והולכה או ג"פ הולכה והובאה ולא כפי' הר"ף ואף שקצת דוחק הוא אל תשנה את המנהג לפחות מג' הולכות וג' הובאות וכן בעלייה וירידה כי מאלו ומאלו יתקלס עילאה והמחמיר לעשות ג' הולכות וג' הובאות וגם לנענע ג' כחות בהולכה וג' כחות בהובאה כדברי הרמב"ן והתו' והר"ן על פי האלפסי הרי זה משובח ומ"מ בהולכה והובאה השנייה והשלישית אין צריך עוד לשום נענוע לכל הפירושים והמוסיף בדבר שאינו צריך נקרא הדיוט. הנראה בעיני כתבתי.

טור אורח חיים הלכות לולב סימן תרנא

והניענוע הוא שמוליק ידו מכנגדו להלאה וינענע שם ג"פ בהולכה וג"פ בהובאה ואח"כ מטה ידו לצד צפון ועושה כן ג"פ וכן לצד דרום וכן לצד מערב ומעלה ידו למעלה ועושה כן ג"פ ומורידה לצד מטה ועושה כך ג"פ סך הכל ל"ו פעמים וב"ה כ' וניענוע דרבנן ואזלינן ביה לקולא וא"צ לכל רוח ג"פ הולכה וג"פ הובאה אלא בין הולכה והובאה ג"פ לכל רוח וכ' עוד מנהג אבותינו מוליק ומביא מעלה ומוריד בלבד מוליק ומביא למי שד' רוחות שלו והמושל בב' מושל בד' והמוליק לצפון ולדרום דעת חיצוני הוא וא"צ לכתב והעולם לא נהגו כן אלא מוליכין לד' רוחות ומנהג כשר הוא הקצרה יד ימיננו להודות למי שד' רוחות שלו ומנהג אחר הוא חיצוני והראשון שהנהיג כן היה נראה לו שהמוליק ומביא לד' הרוחות נראה כמו שהע"ג עושין והבל הוא דאדרבא כשמוליק ומביא לשתי רוחות ואחר כך מעלה ומוריד נראה כו' שיש לו ארבע קצוות אבל כשמוליק ומביא לד' רוחות ואח"כ מעלה ומוריד יש לו שש קצוות ע"כ כתב ב"ה הולכה והובאה הוא הנענוע וא"צ נענוע שדרה ועלין וכ"כ גאון ז"ל שא"צ נענוע שדרה ועלין שלא אמרו אלא כדרך שאמרו בתנופה מוליק ומביא מעלה ומוריד

בית יוסף אורח חיים סימן תרנא

ט (א)...ורבינו סתם דבריו כדעת הרא"ש וזהו שכתב והנענוע הוא שמוליק ידו מכנגדו להלאה וינענע שם שלש פעמים בהולכה ושלש פעמים בהובאה ואחר כך מטה ידו לצד צפון ועושה כן שלש פעמים וכן לצד דרום וכן לצד מערב ומעלה ידו למעלה ועושה כן שלש פעמים ומורידה לצד מטה ועושה כן שלש פעמים סך הכל ל"ו פעמים ולפי גירסא זו דבריו פשוטים ואינם צריכים ביאור אבל יש ספרים דגרסי הנענוע והוא שמוליק ידו מכנגדו להלאה וינענע שם שלש פעמים בהולכה ושלש פעמים בהובאה ומביאה אליו ועושה כן שלש פעמים ואחר כך מטה ידו לצד צפון ועושה כן שלש פעמים וכן לצד דרום שלש פעמים ומעלה ידו למעלה ושמעתי שזאת היתה גירסת חכמי ספרד ושהיו מדקדקין מדכתב ומביאה אליו ועושה כן שלש פעמים ולא כתב ומטה ידו לצד מערב כמו שכתב גבי צפון אלמא שהוא סובר שאינו צריך להטות ראש הלולב לצד מערב כדרך שהוא מטה אותו לשאר הרוחות אלא כשהוא מביאה אליו מן המזרח מוליק ומביא באחורי הלולב בלאחר ידו שלש פעמים למערב ואחר כך מטה ראש הלולב לצפון ואם הדבר כן צריך טעם למה נשיתנה רוח מערב משאר רוחות ואפשר שהטעם מפני שבשאר הרוחות שהם לפניו או לצדדים ע"כ צריך להטות ראש הלולב לרוח שהוא מוליק לו אבל ברוח מערב שהוא לאחוריו כשמביא ידו מן המזרח ומוליק אחורי ידו כלפי מערב מינכרא מילתא שפיר שלרוח מערב הוא מולך ולפיכך אם רצה שלא להטות ראש הלולב לצד מערב אלא לנענע בענין זה רשאי הוא ואף לפי גירסא זו אפשר לפרש שמה שכתב ומביאה אליו ועושה כן שלש פעמים היינו לומר שמטה ראש הלולב לצד מערב כדרך שהטה לרוח שכנגדו: ואפשר עוד לומר שאינו צריך להטות ראש הלולב לשום רוח אלא הלולב דרך גדילתו מוליכו לרוח שכנגדו ומנענעו ומביאו לרוח שכנגדו ומנענעו וכן לשאר רוחות דשתי הלחם וכבשי עצרת כי האי גוונא הוה מוליכום ומביאם והדבר ידוע שלהוליק היד לרוח שכנגדו או להביאה אליו אינו צריך לנטות ימין ושמאל מה שאין כן כשמוליכה לצפון או לדרום ומפני כך כתב מטה ידו לצד צפון וכן לצד דרום ובשאר רוחות לא הזכיר לשון הטייה אבל דרך העולם להטות ראש הלולב לכל רוח ואף כשהוא מוריד הלולב מטה ראשו כלפי מטה ואבא מרי ז"ל היה אומר שאין להטות ראשו כלפי מטה משום דהוי שלא כדרך גדילתו וכיון דכשנטלו שלא כדרך גדילתו לא יצא כל נענועיו נמי צריך לעשותן כדרך גדילתו:

ט (ג) וכתב עוד מנהג אבותינו מוליק ומביא מעלה ומוריד בלבד וכו'. הרא"ש בפרק לולב הגזול (שם) הביא דבריו וכתב עליהם והעולם לא נהגו כן וכו' עד יש לו ששה קצוות:

כתב בעל העיטור (הל' לולב צב): הולכה והובאה הוא הנענוע ואין צריך נענוע שדרה ועלין וכן כתב הגאון ז"ל וכו'. כבר כתבתי (ד"ה וכתב הר"ן) שהר"ן הביא סברא זו וכתב שאינה נכונה אלא צריך לטרוף הלולב ולכסכו וכן דעת הרמב"ם ז"ל ונראה שכך היא סברת הרא"ש שהרי מצריך לנענע שלש זוגות של תנועות קטנות על כל הולכה והובאה ואם כן יש לתמוה האיך סתם רבינו כהרא"ש ואחר כך כתב דברי בעל העיטור כאילו אין ביניהם מחלוקת ואפשר שרבינו סובר דלא פליגי אהדדי דנהי דכתב הרא"ש דצריך לנענע שלש פעמים על כל הולכה והובאה היינו שעושה שלשה הולכות והובאות קטנות דכל הולכה והובאה בלא נענוע דשדרה ועלין:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות לולב סימן תרנא

סעיף ט

<י> הנענוע הוא (מב) שמוליק ידו מכנגדו והלאה וינענע שם ג' פעמים בהולכה וג' פעמים בהובאה, (>יא< טורף הלולב (מג) ומכסס העליו בכל ניענוע) (ר"ן פ' לולב הגזול), ואח"כ מטה ידו לצד אחר ועושה כן; וכן לכל צד * מארבע צדדין * ומעלה ומטה; הגה: (מד) כ' וההולכה וההבאה היא עצמה הנענוע, כי מוליק ומביא ג"פ לכל רוח (טור בשם גאון), ומטין ראש הלולב לכל צד שמנענע נגדו, וכשמנענע למטה הופכו למטה ומקרי דרך גדילתן (ב"י), (מה) הואיל ומחזיק אותן בידי דרך גדילתן (ב"י); >יב< ויש מדקדקין [יט] שלא להפך הלולב כשמנענעין למטה (מהר"ל וב"י בשם אביו, וכן שמע ממהר"ר שכנא שראה כן ממהר"ר יעקב פולק, וכ"כ בכתבי האר"י); והמנהג כסברא ראשונה, (מו) וכן נ"ל עיקר.

סעיף י

(מז) יקיף כא דרך ימין בנענועו: [כ] >יג< מזרח, דרום, מערב, צפון.

סעיף יא

(מח) >יד< צריך לחבר האתרוג ללולב בשעת נענועו ולנענע בשניהם יחד (וכל הנענועים אינן מעכבין, ובאיזה דרך כב שנענע (מט) יצא בדיעבד).

לבוש אורח חיים סימן תרנא

סעיף יא

סדר הניענוע, יש אומרים שצריך לנענע תחלה למזרח, שהרי הוא עומד בשעת הברכה וההלל ופניו למזרח, ואח"כ ינענע לדרום ואח"כ למערב ואח"כ לצפון ואח"כ למעלה ולמטה, ואמרו כן משום דקי"ל כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין: * הג"ה ועיין לעיל סימן קכ"ח סעיף י"ז, ובסימן תר"ס סעיף א' (א') [ב']: ופירשוהו כן שדרך ימין רצה לומר לדרום שהוא בימינו כשהוא עומד ופניו למזרח, אבל אין נ"ל לפרשה כן, כי החוש מכחישו שאין דרך האדם לפנות כך, כי אדרבה רוב בני אדם כשעומדים ופניהם למזרח ופונים עצמן פונים מזרח צפון מערב דרום, ותנסהו בפנייתך הטבעי במקרה בלא כוונה, תראה שרוב בני אדם פונים עצמן בטבעם בפניה אחרת רק מזרח צפון מערב דרום, וכן נ"ל ג"כ לנענע כן, גם הקפת המזבח נ"ל שהוא סיוע לזה, גם סדר^(ט) הכתיבה, ועיין לקמן בהלכות חנוכה סימן תרע"ו [סעיף ה] מה שכתבתי שם מזה, מיהו כל הניענועים אינם מעכבים ובאיזה דרך שינענע יוצא אפילו לכתחלה, ובלבד שינענע לכל הששה קצוות, אך על פי סוד הקבלה נ"ל עיקר כמו שכתבתי לנענע ממש כמו שהיתה הקפת המזבח, מזרח צפון מערב דרום, כי הסוד והכוונה שבשתייהן אחד, ליחד האתרוג עם ז' הבנין ולהמשיך לו חוט של חסד והבן זה...משא"כ כוונת הניענוע, דאדרבה כוונת הניענוע הוא להמשיך חוט של חסד לעטרת למתק את דינה, כמו שהיתה כוונת הקפת המזבח, ולכן צריכין להתחיל במזרח ולסיים בדרום, ולהמשיך הרחמים והחסד למערב שהוא העטרת ולכל הרוחות, וא"כ אותם המנענעים מזרח דרום מערב צפון לא ידעו ולא יבינו וגו', וקורא אני עליהם שומר פתאים ה' [תהלים קטז, ו] שלא יעוררו מדת הדין ח"ו והבן, נ"ל:

ט"ז אורח חיים סימן תרנא

(י) הנענוע הוא כו'. - ...ואי לאו דברי הטור היינו מפרשים דברי הרא"ש שפיר דהרא"ש לא ס"ל שיהיו תנועות קטנות דרך הולכ' והובאה דל"ש זה כלל אלא ה"ק דאותן ג"פ שזכר בירושלמי הי' נרא' שקאי על הניענוע לחוד שיהי' ג"פ ואין להם שייכות עם ההולכות והובאות אלא תופס ידו במקום א' ומנענע ג"פ אבל ההולכ' והובא' אין עושין רק פעם א' בכל צד אלא דא"כ מה בעי ר"ז הכין חד והכין חד דזה קאי על הולכ' והבא' והא אין כאן אלא הולכ' והבא' א' רק הניענוע כל דהוא הוא ג"פ אלא ודאי דג"פ קאי על הולכ' והובא' שצ"ל ג"פ בכל צד וע"ז מבעיא לר' זירא אי איצטרך בכל צד ג"פ הולכ' וג"פ הבאה ובכל הולכ' והבא' יעשה ג"כ ניענוע כל דהו אי סגי בהולכה והובא' והולכ' בכל צד וזהו נקרא ג"פ ובכל אחד יעשה נענוע קצת ואזלינן לחומרא דיעשה בכל צד ג' הולכות וג' הבאות ובכל פעם יעשה נענוע קצת אלא דל' הטור לא משמע שמפרש כן דברי הרא"ש דהא כ' וינענע שם ג"פ בהולכה וג"פ בהבא' משמע דבניענוע עצמו יהי' הולכ' והובא' לספרים שלנו בטור דלא כתוב ומביא' אליו ועוש' כן ג"פ נוכל לישב שפיר דהך ג"פ דנקט אין לו דביקות עם הקודם אלא עם מה שאחריו וה"ק שמוליק ידו מכנגדו להלאה וינענע שם פי' נענועים כ"ד יעש' כן ג"פ בהולכ' וג"פ בהבא' פי' כן יעשה ג"פ בהולכ' שיוליך ג"פ וינענע בכ"פ וכן בהובא' ג"פ וינענע בכ"פ ומ"ש הטור אח"כ ומעל' ידו למעל' ועוש' כך ג"פ פירושו שג"פ הוא מעלה ובכל פעם הוא מנענע קצת אלא שבקיצור פסקי הרא"ש לא כ"כ ונרא' לישב גם גי' ומביא' אליו כו' דבעי' ג' הולכות וג' הבאות בכל צד ואי מוליק לחוד ועושה שם ג' הולכות וג' הבאות אין ההבאות נחשבים במנין כיון שא"א הוליק א"כ יביא אח"כ ואנן קי"ל דהולכ' והובא' חד היא ע"כ צריך שיעש' אח"כ הבאה אחר גמר ההולכ' ובאותה הבאה יעשה ג"כ ג' הולכות והבאות ולא יהיו נחשבים רק ההובאות כי א"א לעשות הבאה בלא הולכ' נמצא שאין לנו אלא ג' הולכות העליונות וג' בחד צד הבאות התחתונות ולפ"ז א"צ לעשות בחד צד כי אם הולכ' גדול' א' ובה ג' זוגות קטנות וכן הובא' גדול' א' ובה ג' זוגות ותו לא ובתשובות רש"ל סי' פ"ג כתב על דברי הרא"ש וז"ל פי' לפירושו אי בעי הולכ' עם הבאה או בין הכל ג"פ דהיינו מוליק ומביא' ומוליק וע"ז כתב דאזלינן לחומרא ובעי' ג"פ הולכה עם הבאה ולפי פירושו הנענוע היא ההולכה והבאה וכן הוא בא"ח להדי' עכ"ל ואין משמעות הטור כלל כן דהא כתב שמוליק ידו מכנגדו להלא' וינענע שם ג"פ משמע דהולכ' וניענוע תרי' מילי נינהו וכן הבין הב"י ונכון הוא ותו דהא כבר הביא הרא"ש דברי הרי"ף שכתב אלמא שהנענוע הוא חוץ ממוליק ומביא' ולפי פי' רש"ל לא יהי' כאן נענוע אלא ג' הולכות והובאות שהם מוליק ומביא' שאמרו בגמ' שלנו ובאיזו אופן תמצא נענוע חוץ למוליק ומביא':

(יב) ויש מדקדקים שלא להפוך כו'. - נלע"ד שכן עיקר דהא ילפי' לה מדתנן שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הי' עושה מניח שתי הלחם על גבי ב' הכבשים ומניח ידו תחתיהם ומניף מוליק ומביא מעלה ומוריד מוליק ומביא למי שד' רוחות שלו מעלה ומוריד למי ששמים וארץ שלו אמר רבא וכן בלולב וא"כ כי היכי דעוש' הורד' בכבשים דאינו משנה ידו

ממה שהי' בשעת העליה דב' הלחם למעלה על הכבשים רק מוליך למטה ה"נ יעשה בלולב הורדה כעין העלאה ממש ועוד נ"ל דכשיהפוך הלולב כדי לעשות הורדה הוא יעשה בדרך אלכסון למטה ואז צריך שיעש' הולכה והבא' לצדדין למטה בשעת הורדה ואנן אמרינן רק מוליך ומביא תחלה לצדדין ואח"כ אין עושה רק העלאה והורדה למעלה ולמטה ולא שנית הולכה והבאה לצדדין ע"כ יותר טוב שלא יהפכנו רק ישפיל הלולב למטה אחר העלאה ותו דבזה יוצא ידי הכל ואי מהפכו יש לחוש שמא אותה דיעה עיקר שאין זה דרך גדילתו ע"כ טוב לעשות כפי המוסכם מהכל:

(יג) מזרח דרום כו'. - בסי' תרס"ז כתבתי הנלע"ד לענין נרות חנוכה כדעת הלבוש בפירוש כל פינות שאתה פונה וכו' רק שהלבוש תלה הענין מכח הטבע של האדם לפנות כו' ומכח זה כ' גם כאן שיש לנענע מזרח צפון וכו' ולע"ד ל"ל להביא ראייה מן הטבע בפ"י כל פנות דא"כ לא היה לחכמים צורך להזכיר דבר זה אלא היה להם להניח על טבע האדם דודאי יעשה מעצמו כפי טבע שלו אלא החכמים הזהירו אותנו שתמיד תקח את הדרך שהוא בימין שלך במקום שיש ימין ושמאל לפניך תבחר לך הימין שלך מ"ה בנר חנוכה צריך אתה להתחיל תיכף במה שהוא יותר ימין שלך ואח"כ אתה מוכרח לפנות לשמאל כי הנרות מונחים כך אבל כאן בלולב שיש לך תיכף ימין ושמאל יש לנו ליקח תחלה הימין לב חכם לימינו ותלך בדרך הימין שהוא דרום מטעם כל פנות אתה צריך לפנות לימין תחלה. ובלבוש הביא ראי' מהקפת המזבח שהכבש היתה בדרום וסבב הכהן דרומית מזרחית אח"כ מזרחית צפונית אח"כ צפונית מערבית כו' כן יהיה היקף הלולב ולא דק בראיה זאת אדרבה משם ראייה להיפך דשם כשהיה הכהן עומד על הכבש היו פניו לצפון וימין שלו לקרן מזרחית דרומית כדפירש"י בסוכ' דף מ"ח ע"ב ע"כ לקח אותו הקרן תחל' משא"כ האדם שעומד עם הלולב נגד מזרח אז ימין שלו לצד דרום צריך שיקח מה שבצד ימין שלו ולא משגחינן בטבע פניות של האדם בזה כי אנו בוחרים צד הימין תיכף ובלבוש הביא מערי הלויים שהיו מקיפין מזרח ודרום כו' וכו' שאין זה דומה ללולב דרך דרש ע"ד הקבל' ואין לנו עסק בנסתרות רק הנגלות לנו ולבנינו דכן הוא ראוי גם בלולב ע"כ אין מקום לשנות הנענוע ממנהגנו והמשנה ידו על התחתון. שוב ראיתי בתשו' מהרי"ל סי' מ' שכ' ג"כ כמ"ש:

מגן אברהם סימן תרנא

כ וההולכ' וההובא' וכו' - צ"ע דלעיל פסק כדעת הר"ן טורף הלולב וכו' וכבר כת' הרב"י שהם דיעות חלוקות ובד"מ משמע דס"ל דה"פ שא"צ לנענע שם במקום שהולכי ג' נענועים אלא מוליך ומביא ג"פ ועם ההולכ' והובא' טורף הלולב וכו' כ"כ שם בשם רא"פ ובתשו' רש"ל כ' והמחמיר יעשה ג' הולכות וג' הובאות וגם ינענע שלשה כחות בהולכ' ובהובא' ראשון והמוסיף נקרא הדיוט ע"כ נראה מדעתו במקום שמוליך שם ינענע ג' כחות ודעת הב"ח שדי כשטורף העלין בשעת הולכה וכן נוהגין:

כא דרך ימין - ע' בלבוש והסי' ימין ה' רוממה ובכתבים איתא מזרח דרום צפון מעלה ומטה מערב ולעולם יעמוד בפניו למזרח [מ"צ] נ"ל דאיטר יקיף ג"כ כסדר הזה דאזלי' בתר ימין דעלמא וראיה ממשנה ב' פ"ב דמדות דאמרי' כל הנכנסין בהר הבית נכנסין דרך ימין וכו' חוץ ממי שאירעו דבר שהיה מקיף לשמאל וא"ל מה לך מקיף לשמאל מפני שאני אבל השוכן בבית זה הוא ינחמך וקשה מאי שאלה היא זו דלמא איטר הוא וע"ק דגם במקיף דרך ימין ה"ל לשואלו דלמא אבל הוא וזהו שמאל דידי' אלא ע"כ לא אזלינן בתר ימין דידי':

משנה ברורה סימן תרנא

(מב) שמוליך ידו וכו' וינענע שם ג"פ בהולכה וכו' - ר"ל ההולכה עושה [נד] פעם אחת אבל הנענוע בעת ההולכה עושה ג' פעמים וכן בהובאה כשמביא הלולב אצלו עושה ג"כ הנענוע ג"פ ועיין לקמיה בהג"ה:
(מג) ומכסס העלין - ר"ל כסכוס מעט והמנענעין בכח עד שכמעט שהלולב נשבר עי"ז הוא טעות [ח"א]:
(מד) וההולכה וההבאה וכו' - ההג"ה חולק על המחבר [נה] ודעתו דצריך להוליך ולהביא ג"פ כמו שכתב לקמיה והא דכתב היא עצמה הנענוע [נו] אין ר"ל שא"צ נענוע כלל דהא כתב לעיל בהג"ה מכסס העלין בכל נענוע אלא ר"ל שלא יעשה הנענועים בעת שיגמור ההולכה וההבאה אלא יעשה בעת ההולכה וההובאה גופא ובכסכוס כמו שכתב מקודם:
(מה) הואיל ומחזיק אותם בידו וכו' - ר"ל הואיל שהנטילה שנטל אותם מתחלה בידו היה דרך גדילתו שוב אין מקפידין על נענועין שיהיה דרך גדילתו אכן המדקדקין מחמירין שלא להפוך וכו' משום חשש שהוא שלא כדרך גדילתו ולא דמי לכל שאר הנענועים שאינו אלא מטה לצדדין ולא מהפך ממש משא"כ בזה אם יהפך יהיה ראשו למטה וסופו בידו וע"כ לא יהפכנו אלא ישפיל הלולב למטה אחר העלאה ג"פ:
(מו) וכן נ"ל עיקר - והט"ז כתב דיותר טוב שלא יהפכנו דבזה יוצא ידי הכל ואי מהפכו יש לחוש שמא אותה דיעה עיקר שאין זה דרך גדילתו וכ"כ בדה"ח ובח"א שכן הוא נכון:
(מז) יקיף דרך ימין בנענועו מזרח דרום וכו' - וכן העתיק בדה"ח ובח"א דכן הוא המנהג הפשוט במדינותינו. והטעם דהחכמים הזהירו אותנו תמיד שתמיד תקח את הדרך שהוא בימין שלך במקום שיש ימין ושמאל לפניך תבחר לך הימין שלך ואין חילוק בין איטר לאינו איטר [מ"א] ועתה אסדר בקצרה סדר הנענועים כפי מה שנהוג במדינותינו. סדר הנענועים לרוחות יחזיר פניו למזרח [נז] ושדרו של לולב לצד פניו ויעשה ג' [נח] הולכות למזרח ושלשה הבאות והיינו שמוליך ידו עם הלולב מכנגדו והלאה ג"פ [נט] ונכון שגם יכסס בעלין בשעת הולכה והבאה ובשעת הבאה [ס] יקריבו הרבה אל גופו נגד החזה ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה ג"כ ג"פ הולכה והבאה הכל כמו במזרח אבל א"צ להפוך פניו להצד שמנענע רק יטה ראש הלולב לצד שמנענע וכן לצד מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא ג"פ ואח"כ לצד צפון מוליך ומביא ג"פ ואח"כ למעלה ואח"כ למטה [סא] הכל מוליך ומביא ג"פ כמו במזרח: